

SON SINIF HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN KLİNİK KARAR VERMEDE ANKSİYETE VE ÖZGÜVEN DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Hamdiye ARDA SÜRÜCÜ

Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Atatürk Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, E-mail: har_da@hotmail.com, Diyarbakır/Türkiye, ORCID: 0000-0001-7052-1002

Ebru ÖZTÜRK ÇOPUR

Dr. Öğr. Üyesi Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yusuf Şerefoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, E-mail: ebruozturkcopur@kilis.edu.tr, Kilis/Türkiye, ORCID: 0000-0003-1843-3499

Meltem SUNGUR*

Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Yusuf Şerefoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, E-mail: meltem_sungur4633@hotmail.com, Kilis/Türkiye, ORCID: 0000-0002-2702-5748

Altun BAKSİ

Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, E-mail: altun.baksi@hotmail.com, Isparta/Türkiye, ORCID: 0000-0001-8267-2254

Öz

Bu çalışma, son sınıf hemşirelik öğrencilerinde COVID-19 pandemi sürecinin klinik karar vermede anksiyete ve özgüven düzeyleri üzerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma tanımlayıcı tiptedir. Araştırmanın örneklemini 161 son sınıf hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Veriler "Kişisel Bilgi Formu ve Hemşirelikte Klinik Karar Verme Anksiyete ve Özgüven Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin klinik karar vermede anksiyete toplam puanı 73.03 ± 24.66 (27.00-162.00) ve özgüven toplam puanı 92.97 ± 27.67 (27.00-162.00)'dır. Öğrencilerin klinik karar vermede anksiyete düzeyleri ile yaş ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun etkilenmesi açısından anlamlı fark bulunmuştur. Özgüven düzeyleri ile ailesinde COVID-19 tanısı alma ve eğitimden memnun olma, hemşireliği isteyerek seçme, eğitim sürecindeki teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanma, pandemi hastanede uygulama yapamamanın klinik karar vermede anksiyete ve özgüvenlerini etkileme durumu ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun etkilenmesi açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin pandemi klinik ortamda uygulama yapamamasının klinik karar vermede anksiyetelerini arttırdığı ve özgüvenlerini azalttığı saptanmıştır. Mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum ve hizmet içi eğitim programlarının sürelerinin uzatılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Anksiyete, COVID-19, hemşirelik öğrencileri, özgüven, pandemi

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF COVID-19 PANDEMIA PROCESS ON ANXIETY AND SELF-CONFIDENCE LEVELS IN CLINICAL DECISION MAKING IN LAST CLASS NURSING STUDENTS

Abstract

To investigate the effect of the COVID-19 pandemic process on anxiety and self-confidence levels in clinical decision making in last class nursing students. The sampling of this description study consisted of 161 last class nursing students. The data were collected using the "Personal Information Form and Clinical Decision Making Anxiety and Self-Confidence Scale in Nursing". Anxiety total score of last class nursing students in clinical decision making was 73.03 ± 24.66 (27.00-162.00) and total self-confidence score was 92.97 ± 27.67 (27.00-162.00). A significant difference was found in terms of the anxiety levels of students in clinical decision making and their age and the motivation to start the profession due to the pandemic. A statistically significant difference in terms of self-confidence levels and family in terms of being diagnosed with COVID-19 and being satisfied with education, willingly choosing nursing, using theoretical knowledge during the education process in clinical practice, inability to practice in the hospital in the pandemic to affect their anxiety and self-confidence in clinical decision-making and the motivation to start the profession due to the pandemic. It has been determined that the inability of last class nursing students to practice in the clinical setting in the pandemic increases their anxiety and decreases their self-confidence in clinical decision making.

Keywords: Anxiety, COVID-19, nursing students, pandemic, self-esteem

* Sorumlu Yazar

1. GİRİŞ

Yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan koronavirüs hastalığı evrensel bir sağlık tehdidi haline gelmiştir (1, 2). Aralık 2019'da, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde ilk vaka tespit edilmiştir (3). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), buna şiddetli akut solunum sendromu SARS-CoV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Corona Virus-2) adını vermiştir. SARS-CoV-2'nin neden olduğu hastalığa 11 Şubat 2020'de COVID-19 (Corona Virus Disease 2019) adı verilmiştir (4). COVID-19'un hızlı bir şekilde dünya çapında yayılmasıyla DSÖ tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir (3). DSÖ'nün 12.05.2021 tarihli yayınladığı güncel rapora göre 158.651.638 kişinin COVID-19'a yakalandığı, 3.299.764 kişinin ise; virüsten dolayı hayatını kaybettiği bildirilmiştir (5). Küresel bir salgın haline gelen COVID-19, sağlık sektörünün her aşamasında aktif rol oynayan hemşirelerin çalışma koşullarını, çalışma ortamlarını ve psikososyal durumlarını olumsuz yönde etkilemiştir (6). Geleceğin sağlık sektörünün vazgeçilmez bir parçası olmaya hazırlanan hemşirelik öğrencileri eğitimleri süresince buldukları klinik ortamlarda çalışan sağlık personelleri ile aynı düzeyde tehlikeye maruz kalmaktadır. Hemşirelik teorinin ve klinik becerilerin birbirini tamamlaması sonucu; nitelikli hemşirelerin yetişmesini amaçlayan bir meslek grubudur. Bu nedenle, hemşirelik öğrencilerinin klinik eğitimi, mesleklerinde ilerlemek adına kognitif, zihinsel ve davranışsal becerileri geliştirmeleri için uygun şekilde düzenlenmiştir (7). Hemşirelik öğrencileri; gerçek klinik çalışma ortamlarında bulunma, tıbbi malzemeleri kullanımına, hastalar ve sağlık ekibinin üyeleriyle etkili bir iletişimin nasıl kurulacağına, kaliteli bir hemşirelik bakımının nasıl sunulacağına dair tecrübeye klinik uygulama sayesinde deneyimlemektedir (8). Hemşirelik öğrencilerinin, klinik karar verme yetenekleri klinik ortamlarda edindikleri tecrübe sayesinde gelişmektedir. Klinik karar verme, var olan durumu irdeleme, çözümlenme, değerlendirme, açıklığa kavuşturma, tecrübe ve iletişim yöntemleriyle kazanılan bilgi ve becerilerin birleşiminden oluşan zihinsel bir süreçtir. Hemşirelikte klinik karar verme ise; bu süreci bakımın her aşamasında aldığı eğitim kapsamında uygulamaya koymasındadır (9). Hemşirelik öğrencilerinin eğitimleri sırasında klinik uygulamaya çıkması mesleki yaşamlarında doğru ve yerinde bir klinik karar verme sürecini hızlandıracaktır (10). Öğrencilerin klinik karar verme süreci, aldıkları eğitim, özgüven, meslektaşları ya da hastalarla olan kişisel ilişkileri, çalışılan ortamın ergonomisi, klinik ortamın özelliği gibi bireysel ve çevresel etmenlerden etkilenmektedir (8, 9, 10, 11). Bu etmenlerin ilk sıralarında anksiyete ve özgüven yer almaktadır. Bireyin sahip olduğu bilgi ve tecrübe, özgüvenini ve doğru ve hızlı klinik karar vermesini destekleyecektir (9, 11). COVID-19 sürecinde eğitim kurumlarında verilen eğitim, salgının yayılma hızını düşürmek amacıyla birçok ülkede sekteye uğramıştır. Öğrenciler eğitimlerini uzaktan online/bilgisayar ortamında almak durumunda kalmıştır (12). Hemşirelik öğrencileri uygulamalı derslere yönelik eğitimlerini klinik ortamın dışında online/bilgisayar ortamında vaka yönetimi, klinik becerilerin video ile gösterimi vs. şeklinde yürütmek zorunda kalmıştır (12, 13). Öğrencilerin klinik ortama yabancılaşması ve stres düzeylerinin artması beraberinde verilen eğitimin veriminin düşmesine sebep olacaktır. Stres ile baş edilebilmesi güçlü bir özgüven duygusuna bağlıdır. Düşük özgüven ve yüksek anksiyete öğrencilerin öğrenme motivasyonunu olumsuz yönde etkileyecek ve verimsiz bir eğitim süreci geçirmelerine sebep olacaktır (14, 15). Literatür incelendiğinde COVID-19 pandemi süreci nedeniyle klinik ortamda uygulama yapamayan hemşirelik son sınıf öğrencilerin anksiyete düzeyleri ve özgüvenlerini nasıl etkilediği ile ilgili herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu araştırma ile; COVID-19 sebebiyle klinik ortamdaki uzak kalan ve uygulama eğitimlerini online/bilgisayar ortamında yürüten ve dolayısıyla klinik ortamda yeterince bulunamayan son sınıf hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme sürecinde anksiyete ve özgüven düzeylerinin incelenmesiyle elde edilecek bilgilerin gerek eğitim sürecinin geliştirilmesine gerekse mezuniyet sonrası klinik oryantasyon programların planlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, son sınıf hemşirelik öğrencilerinde COVID-19 pandemi sürecinin klinik karar vermede anksiyete ve özgüven düzeylerine etkisinin incelenmesidir.

2. GEREÇ ve YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma tanımlayıcı tiptedir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan toplam 161 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma örneklemine dahil edilme kriterleri; son sınıf hemşirelik öğrencisi olmak ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmaktır. Araştırmadan dışlanma kriteri ise; klinikte hemşire olarak çalışıyor olmaktır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, "Kişisel Bilgi Formu ve Hemşirelikte Klinik Karar Verme Anksiyete ve Özgüven Ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formunda, araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan sosyo-demografik, eğitim süreçleri ve COVID-19 hakkında toplam 23 soru bulunmaktadır (11,16,17).

2.3.2. Hemşirelikte Klinik Karar Verme Anksiyete ve Özgüven Ölçeği: Krista A. White tarafından 2013 yılında geliştirilen ölçeğin amacı; hemşirelik öğrencilerinin klinik karar vermede anksiyete ve özgüvenlerini değerlendirmektir (16). Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Bektaş ve ark. (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin hem anksiyete hem de özgüven bölümleri için; "Bilgi elde etmek için kaynakları kullanma ve tam olarak dinleme (13 soru)", "sorunu belirleyebilmek için eldeki bilgiyi kullanma (7 soru)" ve "bilme ve harekete geçme (7 soru)" olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek altılı likert (1 = Hiç; 2 = Biraz; 3 = Az çok; 4 = Çoğunlukla; 5 = Neredeyse tamamen; 6 = Tamamen) tiptedir. Ölçekten anksiyete ve özgüven için ayrı ayrı puanlar elde edilmektedir. Anksiyete bölümü ve alt boyutlarından alınan düşük puanlar düşük anksiyete düzeyini göstermektedir. Özgüven ve alt boyutlarından alınan puanın artması ise; öğrencilerin özgüven düzeylerinin arttığını göstermektedir. Ölçeğin toplam iç tutarlılık Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı anksiyete bölümü için 0.969, özgüven bölümü için 0.973 olarak saptanmıştır (18). Bu araştırmada anksiyete bölümü için toplam iç tutarlılık Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.978, özgüven için; 0.981'dir

2.4. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Araştırma, 01.02.2021—28.02.2021 tarihleri arasında, COVID-19 pandemi süreci nedeniyle online anketler oluşturularak toplanmıştır. Pandemi nedeniyle yüz yüze etkileşimi en aza indirmek için araştırmacılar tarafından online anket oluşturulmuştur. Anket formu sosyal medya platformlarında (Whatsapp, Instagram, Twitter gibi) paylaşılmış ve ankete cevap verenlerden de diğer kişiler ile paylaşması istenmiştir. Katılımcılara gönderilen online anketin başında araştırmanın amacı ve içeriği ile araştırmaya katılım onayı yer almaktadır. Anket formunun doldurulması ortalama 15-20 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesi bilgisayar ortamında SPSS (Statistical Pack age for the Social Sciences) 25 istatistiksel yazılım programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Son sınıf hemşirelik öğrencilerinin tanıtıcı bilgileri için tanımlayıcı istatistiklerden sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Öğrencilerin hemşirelikte klinik karar verme anksiyete ve özgüven

ölçeğinden aldıkları puan ortalaması ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum ile verilmiştir. Öğrencilerin klinik karar vermede anksiyete ve özgüven düzeylerini etkileyebilecek tanıtıcı özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi için, veri tipine ve normal dağılım gösterme durumuna göre; Student t ya da Mann Whitney U testi, Tek yönlü Anova ya da Kruskal-Wallis, Pearson ya da Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada değişkenlerin istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

2.6. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yürütülebilmesi için bir üniversitenin girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulundan etik kurul onayı (Etik Kurul No: 2021/02) alınmıştır. Ayrıca, T.C. Sağlık Bakanlığı'ndan araştırma izni de alınmıştır. Online olarak hazırlanan forma araştırmanın amacı ve içeriği yazılarak gönüllülük esas alınmıştır. Bu çalışma, Helsinki Deklarasyonu Prensipleri'ne uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma başlangıcında online anket formları ile daha fazla sayıda üniversitede okuyan öğrencilere ulaşılmak istenmiştir. Fakat araştırma sürecinde pandeminin seyrine bakılarak üniversiteler tarafından alınan kararlar doğrultusunda son sınıf hemşirelik öğrencileri klinik uygulamaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle araştırma, verilerin bu süreçten etkilenebileceği düşünülerek sonlandırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmadan elde edilen sonuçlar çoğunlukla üç üniversitede öğrenim gören öğrencileri ve COVID-19 pandemi sürecinde yürütüldüğünden bu süreç için genellenebilir.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan son sınıf hemşirelik öğrencilerinin %71.4'ünün kadın, %95.7'sinin bekar, %69.6'sının gelirinin giderine eşit olduğu, %44.7'sinin hemşireliği isteyerek seçtiği, %87.6'sının herhangi bir işte çalışmadığı ve %89.4'ünün kronik hastalığı olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin %83.9'u COVID-19 tanısı olmadığını, COVID-19 tanısı alanların %16.1'ine ailesinde pozitif olan birisinden bulaştığını, %53.4'ü ailesinde COVID-19 tanısı alan olmadığını, %62.1'i yüz yüze eğitim/klinik uygulama öncesi COVID-19 aşısı olmayı düşündüğünü, %53.4'ü eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullandığını, %67.1'i aldığı eğitimden memnun olduğunu, %88.8'i pandemi sürecinin klinik eğitim uygulamalarını olumsuz etkilediğini ve %69.6'sı pandemi sürecinin mezuniyet sonrası klinik çalışmaya hazır oluşululuğunu etkilediğini belirtmiştir. Yine öğrencilerin %68.9'u pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamanın klinik karar vermede anksiyetesini arttırdığını, %77.6'sı pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamanın klinik karar vermede özgüvenini olumsuz etkilediğini, %80.1'i pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun olumsuz etkilendiğini ve %88.2'si pandemi nedeniyle mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum programının gerekli olduğunu belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Hemşirelik Öğrencilerinin Bazı Tanıtıcı Özellikleri ile COVID-19 ve Eğitim Süreciyle İlgili Özelliklerin Dağılımı (n=161)

Değişkenler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	115	71.4
Erkek	46	28.6
Medeni Durum		
Bekar	154	95.7
Evlü	7	4.3
Ailenin Gelir Düzeyi		
Gelir giderdenaz	34	21.1
Gelir gidere eşit	112	69.6
Gelir giderden fazla	15	9.3

Hemşireliği isteyerek mi seçtiniz?		
Evet	72	44.8
Hayır	30	18.6
Kısmen	59	36.6
Herhangi bir işte çalışıyorsanız çalışma şekliniz nedir?		
Tam zamanlı	11	6.8
Yarı zamanlı	9	5.6
Çalışmıyorum	141	87.6
Kronik Hastalık Durumu		
Evet	17	10.6
Hayır	144	89.4
COVID-19 tanısı aldınız mı?		
Evet	26	16.1
Hayır	135	83.9
COVID-19 tanısı aldıysanız; nereden bulaş olduğunu düşünüyorsunuz?		
Aileden birisi pozitif	26	16.1
Diğer	8	5.0
Ailenizde COVID-19 tanısı alan var mı?		
Evet	75	46.6
Hayır	86	53.4
Yüz yüze eğitim/klinik uygulama öncesi COVID-19 aşısı olmayı düşünüyor musunuz?		
Evet	100	62.1
Hayır	61	37.9
Eğitim sürecinizde aldığınız teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyor musunuz?		
Evet	86	53.4
Hayır	20	12.4
Bazen	55	34.2
Hemşirelik bölümündeki aldığınız eğitimden memnun musunuz?		
Evet	108	67.1
Hayır	53	32.9
COVID-19 sürecinin klinik eğitim uygulamalarınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?		
Olumlu	9	5.6
Olumsuz	143	88.8
Etkilemedi	9	5.6
COVID-19 sürecinin mezuniyet sonrası klinik çalışmaya hazır oluşuluğunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz?		
Evet	112	69.6
Hayır	21	13.0
Kısmen	28	17.4
Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede anksiyetenizi arttırdı mı?		
Evet	111	69.0
Hayır	24	14.9
Kısmen	26	16.1
Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede özgüveninizi nasıl etkiledi?		
Olumlu	6	3.8
Olumsuz	125	77.6
Etkilemedi	30	18.6
COVID-19 pandemisi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunuz nasıl etkilendi?		
Olumlu	10	6.2
Olumsuz	129	80.1
Etkilemedi	22	13.7
COVID-19 pandemisi nedeniyle ayrıca mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum programının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?		
Evet	142	88.2
Hayır	19	11.8

Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin yaş ortalaması 22.43(±1.76), bölüm not ortalaması 74.34 (±7.44), klinik karar vermede anksiyete toplam puanı 73.03±24.66 (27.00-162.00) ve klinik karar vermede özgüven toplam puanı 92.97±27.67 (27.00-162.00) olarak bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Hemşirelik Öğrencilerinin Bazı Tanıtıcı Özelliklerinin ve Ölçek Toplam Puanlarının Ortalaması

	X±SS	Min-Max
Yaş	22.43±1.76	19.00-30.00
Bölüm not ortalaması	74.34±7.44	46.33-90.66
Klinik karar vermede anksiyete toplam puanı	73.03±24.66	27.00-162.00
Klinik karar vermede özgüven toplam puanı	92.97±27.67	27.00-162.00

Hemşirelik öğrencilerinin klinik karar vermede anksiyete düzeylerini etkileyebilecek bazı tanıtıcı özellikleri ile COVID-19 ve eğitim süreci ile ilgili özelliklere bakıldığında; eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanma ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun etkilenmesi açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Yapılan ileri analizde pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun olumsuz etkilendiğini düşünenlerde etkilenmediğini düşünenlere göre anksiyete puanlarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Fakat eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanma durumu açısından yapılan ileri analizde gruplar arasında fark olmadığı görülmüştür. Yine öğrencilerin klinik karar vermede anksiyete puanı ile yaş (r: -0.19) arasında negative yönde çok zayıf düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (p<0.05) (Tablo 3).

Tablo 3. Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Karar Vermede Anksiyete Puanlarının Bazı Tanıtıcı Özellikleri ile COVID-19 ve Eğitim Süreci ile İlgili Özellikler Açısından İncelenmesi (n=161)

Değişkenler	Klinik Karar Vermede Anksiyete Düzeyi Puan Ortalaması	
	Ortalama± Standart sapma/ Medyan/Min-Max	Testler
Cinsiyet		
Kadın	74.13±22.76	t=0.894
Erkek	70.28±28.97	p=0.373
Medeni durum		
Bekar	69.50/27.00-162.00	U=363.000
Evli	54.00/38.00-93.00	p=0.144
Ailenin gelir düzeyi		
Gelir giderden az	73.03±19.96	F=1.738
Gelir gidere eşit	74.52±25.99	p=0.179
Gelir giderden fazla	61.93±22.41	
Hemşireliği isteyerek mi seçtiniz?		
Evet	73.97±28.21	F=0.480
Hayır	75.50±26.95	p=0.620
Kısmen	70.63±18.16	
Herhangi bir işte çalışıyorsanız çalışma şekliniz nedir?		
Tam zamanlı	54.00/33.00-93.00	KW=0.594
Yarı zamanlı	70.00/45.00-156.00	p=0.743
Çalışmıyorum	70.00/27.00-162.00	
Kronik hastalık durumu		
Evet	66.00/27.00-162.00	U=1030.000
Hayır	69.50/27.00-158.00	p=0.286
COVID-19 tanısı aldınız mı?		
Evet	79.38±34.97	t=1.065
Hayır	71.81±22.11	p=0.296
COVID-19 tanısı aldıysanız; nereden bulaş olduğunu düşünüyorsunuz?		
Aileden birisi pozitif	78.15±34.77	t=1.394
Diğer	60.25±17.20	p=0.173
Ailenizde COVID-19 tanısı alan var mı?		
Evet	75.99±29.72	t=1.384
Hayır	70.45±19.01	p=0.169
Yüz yüze eğitim/klinik uygulama öncesi COVID-19 aşısı olmayı düşünüyor musunuz?		
Evet	75.83±27.64	t=1.858
Hayır	68.44±18.07	p=0.065

Eğitim sürecinizde aldığınız teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyor musunuz?***	68.34±22.40	
Evet	81.65±35.31	F=3.700
Hayır	77.24±22.20	p=0.027**
Bazen		
Hemşirelik bölümündeki aldığınız eğitimden memnun musunuz?		
Evet	71.31±23.38	t=-1.270
Hayır	76.55±26.97	p=0.206
COVID-19 sürecinin klinik eğitim uygulamalarınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?		
Olumlu	58.00/51.00-84.00	KW=1.925
Olumsuz	71.00/27.00-162.00	p=0.382
Etkilemedi	54.00/27.00-85.00	
COVID-19 sürecinin mezuniyet sonrası klinik çalışmaya hazır oluşluğunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz?	74.81±24.73	
Evet	65.19±26.70	F=1.396
Hayır	71.79±22.35	p=0.251
Kısmen		
Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede anksiyetenizi arttırdı mı?	74.57±24.41	F=0.850
Evet	67.58±26.76	p=0.430
Hayır	71.50±23.86	
Kısmen		
Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede özgüveninizi nasıl etkiledi?	76.00±21.14	
Olumlu	74.50±25.53	F=1.391
Olumsuz	66.30±20.82	p=0.252
Etkilemedi		
COVID-19 pandemisi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunuz nasıl etkilendi?***	76.90±20.25	
Olumlu	75.58±24.59	F=6.250
Olumsuz	56.32±20.79	p=0.002*
Etkilemedi		
COVID-19 pandemisi nedeniyle ayrıca mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum programının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?	68.00/27.00-162.00	U=1257.500
Evet	71.00/27.00-88.00	p=0.631
Hayır		
	r	p
Yaş****	-0.193	0.014**
Bölüm not ortalaması	0.027	0.732

* $p < 0.001$, ** $p < 0.05$, *** Bu değişkenlerde farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için ileri analiz (Tukey HSD) yapılmıştır. ****Spearman korelasyon analizi

Hemşirelik öğrencilerinin klinik karar vermede özgüven düzeylerini etkileyebilecek bazı tanıtıcı özellikleri ile COVID-19 ve eğitim süreci ile ilgili özelliklere bakıldığında; ailesinde COVID-19 tanısı alan ve hemşirelik bölümünde aldığı eğitimden memnun olanlarda özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yine hemşireliği isteyerek seçme, eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanma, pandemi sürecinde hastane ortamında uygulamama yapamamanın klinik karar vermede anksiyete ve özgüvenlerini etkileme durumu ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun etkilenmesi açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Yapılan ileri analiz sonucunda hemşireliği “kısmen” isteyerek seçenlerin isteyerek seçmeyenlere göre, eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyorum diyenlerin bazen kullanıyorum ya da kullanmıyorum diyenlere göre; özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamanın klinik karar vermede anksiyeteyi arttırmadı diyenlerin arttırdı diyenlere göre, özgüveni etkilemedi diyenlerin olumlu ve olumsuz etkiledi diyenlere göre ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonum etkilenmedi diyenlerin

olumsuz etkilendi diyenlere göre özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Hemşirelik Öğrencilerinin Klinik Karar Vermede Özgüven Puanlarının Bazı Tanıtıcı Özellikleri ile COVID-19 ve Eğitim Süreci ile İlgili Özellikler Açısından İncelenmesi (n=161)

Değişkenler	Klinik karar vermede özgüven düzeyi puan ortalaması	
	Ortalama± Standart sapma/ Medyan/Min-Max	Testler
Cinsiyet		
Kadın	94.46±26.61	t=1.083
Erkek	89.24±30.13	p=0.281
Medeni durum		
Bekar	91.00/27.00-162.00	U=500.000
Evli	98.00/52.00-150.00	p=0.746
Ailenin gelir düzeyi		
Gelir giderden az	91.97±24.87	F=0.138
Gelir gidere eşit	92.81±27.70	p=0.871
Gelir giderden fazla	96.40±34.53	
Hemşireliği isteyerek mi seçtiniz?***		
Evet	91.47±30.86	F=3.637
Hayır	83.57±26.51	p=0.029**
Kısmen	99.58±22.38	
Herhangi bir işte çalışıyorsanız çalışma şekliniz nedir?		
Tam zamanlı	103.00/52.00-132.00	KW=0.594
Yarı zamanlı	78.00/52.00-156.00	p=0.743
Çalışmıyorum	91.00/27.00-162.00	
Kronik hastalık durumu		
Evet	100.00/27.00-161.00	U=1126.500
Hayır	91.00/28.00-162.00	p=0.592
COVID-19 tanısı aldınız mı?		
Evet	92.15±35.49	t=-0.133
Hayır	93.13±26.05	p=0.895
COVID-19 tanısı aldıysanız; nereden bulaş olduğunu düşünüyorsunuz?		
Aileden birisi pozitif	88.54±35.09	t=-0.406
Diğer	94.00±25.64	p=0.687
Ailenizde COVID-19 tanısı alan var mı?		
Evet	98.52±33.19	t=2.342
Hayır	88.13±20.76	p=0.021**
Yüz yüze eğitim/klinik uygulama öncesi COVID-19 aşısı olmayı düşünüyor musunuz?		
Evet	92.37±29.73	t=-0.351
Hayır	93.95±24.11	p=0.726
Eğitim sürecinizde aldığınız teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyor musunuz?***		
Evet	102.10±26.92	F=14.323
Hayır	71.35±22.65	p=0.000*
Bazen	86.55±24.46	
Hemşirelik bölümündeki aldığınız eğitimden memnun musunuz?***		
Evet	98.19±28.34	t=3.343
Hayır	82.32±23.01	p=0.001*
COVID-19 sürecinin klinik eğitim uygulamalarınızı nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?		
Olumlu	74.00/52.00-120.00	KW=1.925
Olumsuz	92.00/27.00-161.00	p=0.382
Etkilemedi	97.00/66.00-162.00	
COVID-19 sürecinin mezuniyet sonrası klinik çalışmaya hazır oluşluğunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz?		
Evet	92.00±26.15	F=2.977
Hayır	84.62±29.41	p=0.054
Kısmen	103.11±30.32	

Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede anksiyetenizi arttırdı mı?		
Evet	88.31±26.03	F=5.527
Hayır	105.58±29.21	p=0.005*
Kısmen	101.23±28.49	
Pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamak klinik karar vermede özgüveninizi nasıl etkiledi?***		
Olumlu	73.67±21.33	F=6.770
Olumsuz	90.34±27.84	p=0.002*
Etkilemedi	107.77±22.28	
COVID-19 pandemisinedeniyle mesleğe başlama motivasyonunuz nasıl etkilendi?***		
Olumlu	104.60±26.32	F=5.373
Olumsuz	89.52±26.77	p=0.006*
Etkilemedi	107.91±28.22	
COVID-19 pandemisi nedeniyle ayrıca mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum programının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?		
Evet	92.00/27.00-162.00	U=1154.500
Hayır	81.00/52.00-142.00	p=0.308
	r	p
Yaş****	0.026	0.743
Bölüm not ortalaması	-0.140	0.076
Anksiyete	-0.266	0.001

* $p < 0.001$, ** $p < 0.05$, *** Bu değişkenlerde farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için ileri analiz (Tukey HSD) yapılmıştır. ****Spearman korelasyon analizi

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin hemşirelikte klinik karar vermede anksiyete ve özgüven toplam puanları, ortalama puanların üzerinde, yüksek olarak bulunmuştur. İki farklı okuldaki üçüncü ve dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme sürecinde özgüven ve anksiyete düzeylerinin incelendiği çalışmada; A (intörnlük eğitimi olmayan) okulu öğrencilerinin özgüven toplam puanının 115.32 olduğu, B (intörnlük eğitimi verilen) okulu öğrencilerinin ise; 124.37 olduğu belirtilmiştir. Yine aynı çalışmada A okulunun anksiyete toplam puanının 64.57 olduğu, B okulunun ise; 61.82 olduğu belirtilmiştir (11). Yine pandemi sürecinde hemşirelik öğrencilerinde yapılan bir diğer çalışmada pandemi süreciyle birlikte hemşirelik öğrencilerinin anksiyete düzeyinin arttığı bulunmuştur (19). Pandemi, klinik uygulamaya çıkamayan öğrencilerin kendilerini yetersiz hissetmesine neden olmuş olabilir. Klinik uygulama becerisinin yetersiz olması ve mezun konumundaki öğrencilerin yetersizliğinin giderilebilmesi için telafi edici eğitimi alamayacakları düşüncesi hemşirelik öğrencilerini kaygılandırabilir (19). Öğrenciler, COVID-19'un seyri, pandeminin ne kadar süreceği ve arkadaşlarından uzakta ve sosyal hayatı sınırlı olmaksızın normal hayata ne zaman dönebilecekleri konusunda endişe yaşamaktadır (20). Hemşirelik öğrencilerinde dahil olduğu Hırvatistan'daki sağlık bilimleri öğrencilerinin COVID-19 salgını sırasında tutumları ve endişelerinin incelendiği çalışmada; öğrencilerin neredeyse yarısı (%47,4) uygulama eksikliğini telafi etmenin mümkün olmayacağından korktuklarını belirtmiştir (21). Bu doğrultuda araştırma örneklemini oluşturan son sınıf hemşirelik öğrencilerinin anksiyete düzeylerinin daha yüksek ve özgüvenlerinin daha düşük olmasının pandeminin getirmiş olduğu psikolojik yük ve klinik uygulama sürecinin belirsizliğinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonunun olumsuz etkilendiğini düşünenlerde etkilenmediğini düşünenlere göre klinik karar verme anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Küresel düzeyde ve yüksek hızda yayılan COVID-19 salgını, okulların ve üniversitelerin kapanmasına neden olmuş ve 191 ülkede 1,57 milyardan fazla öğrenciyi etkilemiştir. Hemşirelik öğrencilerinin eğitimi COVID-19 salgını nedeniyle değişmiş ve verilen eğitimin tamamı uzaktan eğitime dayalı ve farklı eğitim metotları ile uygulanmıştır (22). Verimli bir klinik öğretim için klinik öğrenme ortamı, öğrencinin gelişimini destekleyecek ve daha etkili bir şekilde öğrenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu sayede öğrenci kendini güvende hissedecek, kaygısı azalacak ve yüksek bir motivasyon ile mesleğe başlayacaktır (15). Bireyin;

mesleğini öğrenirken kendini güvende hissetmesi, mesleğini sevmesini ve meslekteki güdülenmesini sağlayacaktır. COVID-19 salgını sırasında bakım vermek hemşireler için bir risk haline gelmiştir (23). Artan iş yükü ve çalışma ortamı, hemşirelerin iş stres düzeyinin artmasına, işe gelme motivasyonunda azalmaya, fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkilenmesine ve salgının psikolojik bir yük haline gelmesine neden olmuştur (24,25, 26). Bunun yanı sıra çoğu hemşire, deneyimlerinin olmadığı acil ve yoğun bakım ünitelerinde çalışmak zorunda kalmış ve bu durum hemşirelerin birçok sorun yaşamasına yol açmıştır (27). Bu süreç hemşirelerin psikolojik olarak stres, tükenmişlik depresyon vs. gibi sorunlar yaşamasına neden olmuştur (24, 25, 28, 29). Bu doğrultuda mesleğe başlama motivasyonu olumsuz etkilenen hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme anksiyete puanlarının daha yüksek olması, COVID-19'un hemşireler üzerindeki bu olumsuz etkileri nedeniyle olabilir.

Öğrencilerin klinik karar vermede anksiyete puanı ile yaş arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öğrencilerin yaşı arttıkça anksiyete düzeylerinin düştüğü görülmektedir. İki farklı okuldaki üçüncü ve dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme sürecinde anksiyete ve özgüven düzeylerinin incelendiği bir çalışmada; her iki okulda da üçüncü sınıf öğrencilerinin dördüncü sınıf öğrencilerine göre anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (11). Diğer bir çalışmada ise anksiyete puan ortalaması ile yaş arasında bir ilişki olmadığı belirtilmiştir (30). Hemşirelik öğrencilerinin klinik uygulamada algılanan stres düzeyi, stres cevabı ve baş etme davranışlarının incelendiği çalışmada; dördüncü sınıf öğrencilerinin algıladıkları stres puan ortalamasının en düşük, ikinci sınıfların ise; en yüksek olduğu, çevrenin neden olduğu ve mesleki bilgi ve beceri eksikliğinden kaynaklı yüksek stres düzeyinin birinci sınıf öğrencilerinde en yüksek ve dördüncü sınıf öğrencilerinde en düşük olduğu belirtilmiştir (31). Bu çalışmada da yaş arttıkça anksiyetenin azalmasının nedeni olarak, yaş arttıkça stresle baş etme becerisi geliştirmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Araştırmada COVID-19 sürecinde hemşireliği "kısmen" isteyerek seçenlerde isteyerek seçmeyenlere göre, eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyorum diyenlerde bazen kullanıyorum ya da kullanmıyorum diyenlere göre özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu saptanmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme sürecinde anksiyete ve özgüven düzeylerinin incelendiği çalışmada; kendi isteği ile hemşirelik mesleğini seçenlerin özgüven puan ortalamasının daha yüksek olduğu saptanmıştır (11). Diğer bir çalışmada; hemşirelik mesleğini kendi isteğiyle seçen, aldıkları eğitimden memnun olan hemşirelik öğrencilerin öz yeterliliklerinin yüksek ve kaygı düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır (15). Bu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere öğrencilerin öğrenim gördüğü bölümü isteyerek seçme durumu klinik uygulamalarda özgüven üzerine tetikleyici bir faktör olarak rol oynadığı sonucu çıkarılabilir. Hemşirelik eğitim sürecinin önemli bir bileşeni olan klinik uygulama, hemşirelik öğrencilerinin derste edindiği teorik bilgiyi uygulamaya aktarmasını sağlar (17). İntörlük sistemi teorik bilginin uygulamada yoğun bir şekilde kullanımını sağlayan bir eğitim metodudur. Hemşirelik dördüncü sınıf öğrencilerinin intörlük sürecinin incelendiği çalışmalarda; intörlük programı ile öğrencilerin el becerilerinin ve öz güvenlerinin arttığını bulunmuştur (32, 33). Hemşirelerin bir sonraki dönem intörlük uygulaması için önerilerinin ise; uygulama süresinin uzun tutulması yönünde olduğu belirtilmiştir (32). Bu çalışmada da eğitim sürecinde aldığı teorik bilgiyi klinik uygulamada kullanıyorum diyenlerde özgüven düzeylerinin yüksek olmasının nedeni okuldan aldıkları bilgiyi uygulamada yeterince kullanabildiklerini düşündükleri için özgüvenlerinin de buna paralel geliştiği sonucu çıkarılabilir.

Araştırmada pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamanın klinik karar vermede anksiyeteyi arttırmadı diyenlerde arttırdı diyenlere göre, özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu saptanmıştır. COVID-19 pandemisi sırasında hemşirelik öğrencilerinin mesleğe yönelik kaygı düzeylerinin ve tutumlarının değerlendirildiği çalışmada; öğrencilerin, çoğunluğu hemşirelik mesleğinin daha riskli hale geldiğini düşünmesine rağmen yine

çoğunluğunun hemşirelik mesleğini bırakmayı düşünmediği ve öğrencilerin pandemiden dolayı hemşirelik mesleğine yönelik anksiyete yaşadığı belirtilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada; pandemi nedeniyle hemşirelik mesleğini bırakmayı düşünenlerin ve hemşirelik mesleğini riskli bulanların; pandemi nedeniyle hemşirelik mesleğini değiştirmeyi düşünmeyenlere ve mesleği riskli bulmayanlara göre anksiyete puanlarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (30). Yapılan çalışmada; öğrencilerin mesleğe yönelik olumlu bir tutum içerisinde oldukları belirtilmiştir (30). Bu çalışmada anksiyetelerinin artmadığını belirtenlerin özgüvenlerinin daha yüksek olması COVID-19 pandemi sürecine rağmen anksiyetelerini yönetmede başarılı olmaları veya pandeminin getirdiği zorluklar ile mücadelede hemşirelik mesleğinin kazandırmış olduğu olumlu imajın etkisi ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada pandemi sürecinde hastane ortamında uygulama yapamamanın klinik karar vermede özgüveni etkilemedi diyenlerde ve pandemi nedeniyle mesleğe başlama motivasyonum etkilenmedi diyenlerde özgüven düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı seviyede daha yüksek olduğu saptanmıştır. Hemşirelik öğrencilerinin klinik öğretimdeki başarıları anksiyete, stres, kontrol kaybı, motivasyon ve öz yeterlilik gibi bazı faktörlerden etkilenir (15). Hemşirelik öğrencilerinde öz yeterlilik algısı ile klinik uygulamaya ilişkin kaygı ve stres durumu arasındaki ilişkinin incelendiği başka bir çalışmada; klinik uygulamaya hazır olduklarını ifade eden hemşirelik öğrencilerinin öz yeterliliklerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır (15). Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi nedeniyle ayrıca mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum programının çoğunluğunun gerekli olduğunu düşündüğü ve böyle düşünenlerin özgüven düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Etkili bir klinik öğretim için klinik öğrenme ortamı, öğrencinin gelişimini sağlayacak ve öğrenmesini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmelidir. Bu özelliklere sahip olan destekleyici bir öğrenme ortamı, öğrenmeyi motive edecektir. COVID-19 pandemisinden dolayı klinik uygulamalardan uzak kalan öğrencilerin özgüvenlerinin yüksek olmasının iki nedeni olabilir. Bunlardan biri öğrencilerin öz yeterlilik algılarının yüksek olması ile ilgili olabilir. Diğer bir neden ise; bu çalışmada COVID-19 pandemi sürecinin olumsuz etkilerine rağmen mesleğe başlama motivasyonunu etkilemedi diyenlerin özgüveninin yüksek olması ilgili olabilir.

Bu çalışmada COVID-19 sürecinde anksiyete ve özgüven arasındaki ilişkiye bakıldığında öğrencilerin özgüvenleri arttıkça anksiyetelerinin düştüğü bulunmuştur. Kapsamlı klinik uygulama deneyimi sayesinde, hemşirelik öğrencileri; eleştirel düşünmeye, etkili bir şekilde iletişim kurmaya ve teorik bilgileri hasta bakımına uygulamaya hazırlanır ve mesleki kimlikleri gelişir (17, 32). Hemşirelik öğrencilerinden birinci sınıf ve mezun konumundaki öğrencilerin; eleştirel düşünme, benlik saygısı ve durumluk kaygısının değerlendirildiği bir çalışmada; birinci sınıf öğrencilerinin özgüvenlerinin dördüncü sınıflara göre daha düşük olduğu, kaygı düzeylerinin ise; daha yüksek olduğu saptanmıştır (34). COVID-19 sürecinde hemşirelik öğrencilerinde yapılan bir çalışmada ise, korona virüsün bulaşmasını önlemek için ellerin yıkanmasını etkili bir yöntem olarak gören öğrencilerin süreklilik anksiyete puanlarının azaldığı belirlenmiştir (19). Öğrencilerin tümünün dördüncü sınıf olması nedeniyle belli bir klinik deneyimin olması ve koronavirüs bulaşıcılığını önlemede etkili yöntemleri bilmek gibi durumların öğrencilerin özgüvenlerini geliştirerek anksiyetelerini düşürmekte etkili olabileceği düşünülmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak; hemşirelik son sınıf öğrencilerinin COVID-19 pandemi sürecinde hastane ortamında klinik uygulama yapamamasının klinik karar vermede anksiyetelerini arttırdığı ve özgüvenlerini azalttığı saptanmıştır. Yine pandemi nedeniyle öğrencilerin çoğunluğunun, mesleğe başlama motivasyonunun olumsuz etkilendiği saptanmıştır. Bu doğrultuda eğitim öğretim süresince öğrenciyi aktif hale getirecek ve endişelerini paylaşabilecek ortamların oluşturulması önerilmektedir. Pandemi sürecinde klinik uygulama yapamayan hemşirelik öğrencilerinin anksiyeteleri ile daha iyi baş edebilmesi, özgüvenlerinin desteklenmesi ve klinikteki hatalarının en aza indirilmesi için; mezuniyet sonrası klinik oryantasyon/uyum ve hizmet içi eğitim programlarının verilmesi ve verilen programların sürelerinin uzatılması önerilebilir. Bu sayede; mezun olan hemşirelik öğrencilerinin

mesleğe aidiyet duyguları gelişecektir. Ayrıca daha geniş örneklem grubuyla çalışmanın yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Pascarella, G., Strumia, A., Piliago, C., Bruno, F., Romualda Del, B., Fabio, C., et al. (2020). COVID-19 diagnosis and management: A comprehensive review. *J Intern Med.* 288(2), 192-206.
2. Tercan, B. (2020). Biyolojik afetler ve COVID-19. *PASHD.* 1(1), 41-50.
3. Demirağ, H., Hindistan, S. (2020). COVID-19'un klinik yönetimi ve hemşirelik. *GÜSBBD.* 9(2), 222-31.
4. Wang, Y., Zhou, Y., Yang, Z., Xia, D., Hu, Y. (2020). Clinical characteristics of patients with severe pneumonia caused by the SARS-CoV-2 in Wuhan, China. *Respiration,* 99(8), 649-657. doi: 10.1159/000507940.
5. World Health Organization (WHO). WHO Coronavirus (COVID-19) dashboard. [İnternet]. 2020. [Erişim Tarihi 12 Mayıs 2021]. Erişim adresi: <https://covid19.who.int>.
6. Kiyat, İ., Karaman, S., Ataşen, G.İ., Kiyat, Z.E. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) ile mücadelede hemşireler. *THDD,* 1(1), 81-90.
7. Alsaqri, S.H. (2017). Stressors and coping strategies of the Saudi nursing students in the clinical training: A cross-sectional study. *Education Research International.* (in press). <https://doi.org/10.1155/2017/4018470>.
8. Aedh, A.I., Elfaki, N.K., Mohamed, I.A. (2015). Factors associated with stress among nursing students (Najran University-Saudi Arabia). *IOSR-JNHS,* 4(6), 33-8.
9. Özden, D., Özveren, H., Gülnar, E. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme düzeyleri ve etkileyen faktörler. *DEUHFED,* 11(1), 41-47.
10. Sucu, G., Dicle, A., Saka, O. (2012). Hemşirelikte klinik karar verme, etkileyen etmenler ve karar verme modelleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi,* 9(1), 52-60.
11. Güneri Gök, F., Yılmaz Kurt, F., Küçüköğlü, S. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin klinik karar verme sürecinde özgüven ve anksiyete düzeylerinin belirlenmesi: İki farklı program örneği. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi,* 23(1), 77-94.
12. Keskin, M., Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 5(2), 59-67.
13. Vatan, F., Ünsal Avdal, E., Yağcan, H., Şanlı, D. (2020). COVID-19 pandemisi ve hemşirelik eğitimi derneği faaliyetleri. *HEAD,* 17(4), 369-373.
14. Bektaş, İ., Ayar, D., Akdeniz Kudubeş, A. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin eğitim streslerinin klinik karar vermede özgüven ve anksiyetelerine etkisi. *JAREN,* 6(2), 280-286.
15. Açıksöz, S., Uzun, Ş., Arslan, F. (2016). Hemşirelik öğrencilerinde öz yeterlilik algısı ile klinik uygulamaya ilişkin kaygı ve stres durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* 58, 129-135.
16. White, K.A. (2013). Development and validation of a tool to measure self-confidence and anxiety in nursing students during clinical decision making. *J Nurs Educ.* 53(1), 14-22.
17. Labrague, L.J., McEnroe-Petitte, D.M., Bowling, A.M., Nwafor, C.E., Tsaras, K. (2019). High-fidelity simulation and nursing students' anxiety and self-confidence: A systematic review. *Nurs Forum,* 54(3), 358-368.
18. Bektaş, İ., Yardımcı, F., Bektaş, M., White, K.A. (2017). Psychometric properties of the Turkish version of nursing anxiety and self-confidence with clinical decision making scale. *DEUHFED.* 10(2), 83-92.
19. Akman, Ö., Yıldırım, D., Sarıkaya, A. (2020). The effect of COVID-19 pandemic on nursing students' anxiety levels. *IGUSABDER,* (12), 379-397.
20. Ekiz, T., İlman, E., Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *USAYSAD,* 6(1), 139-154.
21. Puljak, L., Čivljak, M., Haramina, A., Mališa, S., Čavić, D., Klinec, D., et al. (2020). Attitudes and concerns of undergraduate university health sciences students in Croatia regarding completion with e-learning during COVID-19 pandemic: A survey. *BMC Med Educ.* 20(1), 1-11.
22. García-González, J., Ruqiong, W., Alarcon-Rodriguez, R., Requena-Mullor, M., Ding, C., Ventura-Miranda, M.I. (2021). Analysis of anxiety levels of nursing students because of e-learning during the COVID-19 pandemic. *Healthcare,* 9(3), 252.
23. Çevirme, A., Kurt, A. (2020). COVID-19 pandemisi ve hemşirelik mesleğine yansımaları. *ASEAD.* 7(5), 46-52.
24. Mo, Y., Deng, L., Zhang, L., Lang, Q., Liao, C., Wang, N., et al. (2020). Work stress among Chinese nurses to support Wuhan in fighting against COVID-19 epidemic. *J Nurs Manag.* 28(5), 1002-1009.
25. Zhao, X., Zhang, T., Li, B., Yu, X., Ma, Z., Cao, L., et al. (2020). Job-Related factors associated with changes in sleep quality among health care workers screening for 2019 novel Coronavirus infection: A longitudinal study. *Sleep Med.* 75, 21-6.

26. Eriş, H., Ayhan, Z. (2020). Covid-19 Perceptions and Attitudes of Health Workers in Turkey. *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 1142-1150.
27. Celik, S.S., Ozbas, A.A., Celik, B., Karahan, A., Bulut, H., Koc, G., et al. (2020). The COVID-19 pandemic: Turkish nurses association. *JERN*, 17(3), 279-284.
28. Göçmen, B.Z., Eyuboglu, G. (2020). COVID-19 pandemisinde hemşirelik bakımı. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9-17.
29. Ulenaers, D., Grosemans, J., Schrooten, W., Bergs, J. (2021). Clinical placement experience of nursing students during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 99, 104746. doi: 10.1016/j.nedt.2021.104746.
30. Bahçecioğlu, T.G., Özer, Z., Çiftçi, B. (2021). Analysis of anxiety levels and attitudes of nursing students toward the nursing profession during the COVID-19 pandemic. *Perspect Psychiatr Care*, 1-9.
31. Karaca, A., Yildirim, N., Ankarali, H., Açıkgöz, F., Akkuş, D. (2017). Nursing students perceived levels of clinical stress, stress responses and coping behaviors. *J Psychiatr Nurs*. 8(1).
32. Dal, Ü., Kutlutürkan, S., Vural, G. (2008). Hemşirelik dördüncü sınıf öğrencilerinin ve hemşirelerin intörlük uygulamasına ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 15(2), 16-25.
33. Arda Sürücü H., Büyükkaya Besen, D., Küçükğüçlü, Ö. (2021). Clinical decision making, problem solving and autonomy for nursing students attending an internship training program: a comparative study. *MAS Journal of Applied Sciences* 6(2), 481-493.
34. Suliman, W.A., Halabi, J. (2007). Critical thinking, self-esteem, and state anxiety of nursing students. *Nurse Educ Today*, 27(2), 162-168.